

SALUTACIONE SINCERA

BIDRAG TILL SVENSKT DIPLOMATARIUM TILLÄGNADE

CLAES GEJROT

STOCKHOLM 2025

SALUTACIONE SINCERA

BIDRAG TILL SVENSKT DIPLOMATARIUM TILLÄGNADE

CLAES GEJROT

UTGIVNA AV RIKSARKIVET

Redigerade av

INGELA HEDSTRÖM

SARA RISBERG

PETER STÅHL

STOCKHOLM 2025

© Författarna och Riksarkivet 2025
Tryckt med bidrag från Åke Wibergs Stiftelse

Original: Sara Risberg
Tryck: Livonia Print

ISBN 978-91-87491-51-1

Innehåll

Förord	5
Tabula gratulatoria	7
Förteckning över Claes Gejrots skrifter 1988–2024	11
<i>Elin Andersson & Fredrik Öberg</i> <i>Nunc claret hiis diebus Katherina Dei</i> . Två verser till Katarina av Vadstena	19
<i>Roger Andersson</i> Exempel på exempel. Om narrativ gestaltning under fornsvensk tid	35
<i>Roger Axelsson</i> Något om vådan av att feltolka ett diplom. Sockenbildning i småländsk senmedeltid	45
<i>Annika Björklund</i> Arbogaborgaren Ragvid Fastbjörnsson – en av medeltidens besvärligaste människor?	63
<i>Oliver Blomqvist</i> Skrivarfel som kunskapskälla till fornsvensk grammatik	77
<i>Stephan Borgehammar</i> Gäddhuvud. En predikosamling från 1200-talet	87
<i>Stefan Brink</i> Ortnamnet Skyte, Hälsingland	103
<i>Olle Ferm</i> Från <i>Magister Golyas</i> till <i>Skämtan</i> . Okynniga infall om vem som skrev vad under folkungatid	107
<i>Markus Hedemann</i> Dommen i Ofen 28. juni 1424	144
<i>Olof Holm</i> Mordviksbrevet 1410 och spåren av en försvunnen jämtländsk jordebok	155
<i>Kurt Villads Jensen</i> Kill the tyrant! A dedication note in Cod. Ups. C 614 and what the confessor told King Magnus Eriksson	166
<i>Erika Kihlman</i> Bero Magni – <i>grammaticus</i>	177
<i>Hanna Källström</i> Hur mycket kostade en gravplats? Några nedslag i medeltida testamenten	201
<i>Christian Lovén</i> Den skuldsatte pojken i Uppsala 1291	213

<i>Staffan Nyström</i>	
<i>Hanveden, Haninge, Handen.</i> Hur hänger namnen egentligen ihop – eller inte?	222
<i>Kirsi Salonen</i>	
Theft and Suspicious Death in the Medieval Crime Town Ystad	229
<i>Clas Tollin</i>	
Runstenar och råmärken. En metod för att rekonstruera vikingatida ägoområden	237
<i>Anders Winroth</i>	
A Fragmented Gratian Manuscript in Sweden and Finland	263
Medverkande	279

Runstenar och rāmärken

En metod för att rekonstruera vikingatida ägoområden

Clas Tollin

All mark i Sverige är sedan långt tillbaka indelad i fastigheter. Syd- och Mellansveriges jordregisterenheter går i många fall tillbaka på Gustav Vasas jordeböcker (landskapshandlingarna). Men företeelsen är äldre än så. Några gränser är beskrivna i medeltida brev varav de äldsta är från 1200-talet.¹

Bebyggelsernas ägoområde är av olika skäl motståndskraftiga mot förändringar och har därför ofta ett långt tidsdjup. En förfeodal storgård kan övergå till en landboby med familjejordbruk och därefter till ett säteri med dagsverkstorpäran utan att de yttre gränserna ändrats.²

Runstenar och rådighet

Denna artikel handlar om att rekonstruera äldre ägoområden och om hur runstenar kan ha använts för att markera rådighet över bebyggelser under yngre järnålder. Placeringen av runstenarna var viktig. Stenarna restes för att många människor skulle kunna ta del av det skriftliga innehållet. Vi finner därför ofta stenar vid tingsplatser och gårdscentra men även vid vägar, broar, båtlandningsplatser etc.

För en geograf är de rumsliga sammanhangen en naturlig utgångspunkt för studien, t.ex. var runstenarna står och vilken relation de har till andra objekt. Ristningar på fasta hällar och stenar som står på eller nära ursprunglig plats är då särskilt värdefulla. Per Stille skriver: "Runstenarnas placering är en nyckel till att förstå vad man velat åstadkomma med att utföra dem."³ Som källor till artikeln används förutom runstenarna, äldre lantmäterikartor och i enstaka fall medeltida brev.

Runstenar som arvsdokument och rāmärken

Många runstenar är s.k. minnesstenar, dvs. runtexten innehåller namn på den person som låtit resa och på släktskap till den person som stenen är rest över. Varför skulle man minnas just de personer som omtalas? Birgit Sawyer menar att de allra flesta runskrifter avspeglar arvs- och

¹ SDHK nr 412, 440, 1367, 40828 och 40837.

² Från centrala Småland har både yngre järnåldersbebyggelse och medeltida nybyggen rekonstruerats. Resultatet är entydigt, den äldre bebyggelsen är större både areellt och kameralt. Tollin 1999, s. 191–197.

³ Stille 2015, s. 138.

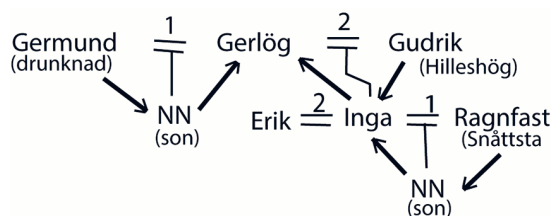
egendomsförhållanden.⁴ Inte sällan kan man följa två eller fler generationer i en släkt och ibland antyds bakarv eller andra komplicerade arvsförhållanden. Runstenarna var då ett sätt att dokumentera hur en viss jordegendom hade gått över från en släkt till en annan.

Kring gårdarna Hilleshög i Färingö tingslag och i Snåttsta i Seminghundra härad finns invecklade arvsföljder. Åtminstone fem ristningar omtalar släktrationer som gjorde att Gerlög i Hilleshög ärvde två makar, barn och barnbarn.

Runorna på U 29 är ristade på en fast bäll vid Östra stranden av Färingö och omtalar en komplicerad arvsgång.*

Gerlögs och Ingas komplicerade arvsångar. Illustration: Clas Tollin.

Ristningen på hällen U 29 lyder: ”Tyd! Germund fick till hustru Gerlög som ungmö. Sedan fingo de en son, innan han [Germund] drunknade. Och sonen dog sedan. Därpå fick hon Gudrik till man. Han ... denna ... Sedan fingo de barn. Men en enda flicka levde kvar, hon hette Inga. Henne fick Ragnfast i Snåttsta till hustru. Därpå dog han och sonen sedan. Och modern [Inga] kom till arv efter sin son. Sedan fick hon Erik till man. Därpå dog hon. Då kom Gerlög till arv

⁴Sawyer 2002, s. 60–63 samt där anförda källor samt U 332, Vreda i Markims sn. Andersson & Källström 2008, s. 362–364.

* Om inte annat anges är bilder i denna artikel klassade public domain (”allmänrätt”) och har hämtats från Arkivsök, Riksantikvarieämbetet, och Lantmäteriets historiska kartor (LSA).

efter Inga sin dotter. Torbjörn skald ristade runorna” (UR 1:6, s. 35). I Snåttsta finns ytterligare tre runstenar som handlar om Inga och hennes döde man Ragnfast.⁵

Ägogränsstenar

Eftersom vikingatida jordegendom kunde ärvas, köpas och säljas måste marken som ingick i transaktionen, liksom dess gränser, kunna bestämmas. Det är omdiskuterat huruvida runstenar restes för att markera gränser mellan bebyggelser. Ågerstastenen U 729 omtalar dock explicit att stenen står mellan två byar och att Särev bodde i Ågersta. Ristningen lyder: ”Vidhugse lät resa denna sten efter Särev, sin gode fader. Han bodde i Ågersta. Här skall stenen stå mellan byarna. Råde den man, som runvis är, de runorna, som Balle ristat.” De geografiska förhållandena visar att stenen markerade gränsen mellan de vikingatida gårdarna Ågersta och Hummelsta.

U 729. Ågerstastenen.

De flesta runstenar är centralt placerade, men det förekommer även runstenar i utmarker och i perifera lägen långt från ättebacken eller järnåldersgårdens hustomt. De står då alltid i anslutning till en äldre färdled, ett vägmöte, en bro, ett vadställe eller liknande.⁶ Ibland är de utmärkta på äldre kartor som råmärken. Jag kallar dessa runstenar för *ägogränsstenar*.

Mats G. Larsson har undersökt varför man hittar runstenar i gränser och rågångar. Larsson redovisar ett 30-tal troliga ägogränsstenar i sin katalog över 322 mellansvenska runstenar d.v.s. 10

⁵ U 329, U 330 och U 331 (fast häll); Andersson & Källström 2008, s. 362–364.

⁶ Stefan Brink (2000) anlägger ett språkvetenskapligt perspektiv i sin studie av forntida vägar. Han använder runstenar (särskilt brostenar) i sina rekonstruktioner.

procent.⁷ Siffran är sannolikt i underkant eftersom Larsson bland sina referensstenar även har tagit med runstenar vid kyrkor, vilka kan ha varit flyttade ägogränsstenar.

Frågan är om ägogränsstenarna restes för att markera rådighet eller av andra orsaker. Stefan Brink håller frågan öppen i ett resonemang angående Sm 96 som står vid en gammal väg i gränsen mellan Njudungs Västra och Östra härad (se nedan).⁸ Rimligen fanns både vägen och ett avgränsat gårdsterritorium, men genom att resa en runsten vid ägogränsen förstärktes och förtydligades anspråken.

Angående vissa perifert placerade småländska runstenar skriver Claes-Göran Selinge:

En sådan slumpmässig placering [av runstenarna] inom ett territorium torde dock förutsätta att gränser för detta hävdats. Behovet av sådana markeringar kan knappast ha varit uttalat i ett landskap, som var så relativt glesbefolkat som det inre av 1000-talets Småland med därav följande omfattande utmarker. De måste dessutom ha varit svåra att hävda. Även bygränsmoten kan därför vara sekundära i förhållandena till runstenarna, dvs. vara resultat av en senare gränsläggning i utmarkerna.⁹

Selinge menar således dels att perifert resta runstenar är slumpmässigt utplacerade, dels att de, oklart när, användes som råmärken vid en senare gränsläggning av ett byterritorium. Något skäl till att någon skulle placera en runsten som namnger personer och släktrelationer i en utmark med oklar rådighet redovisas inte. Det saknas även belägg för påståendet om att det inte behövdes tydligt definierade gränser i glesbefolkade trakter. För att hävda rådighet över stora territorier var det snarare en fördel med tydliga gränser än tvärt om.

Brostenar

Stefan Brink omtalar runstenar som anslagstavlor ”där man deklarerar arv, köp, extraordinära händelser och även stenresarens eller den kommémorerades tro på den nya religionen”.¹⁰ På 145 svenska runstenar omtalas broar eller brobyggen.¹¹ Brostenar och vägstenar anses ha med kristet inflytande att göra. Lars Andersson och Magnus Källström skriver: ”Eftersom brobygget var en from gärning som inte bara skulle förkorta initiativtagarens tid i skärselden bör man räkna med att broar i första hand byggdes där de behövdes och inte nödvändigtvis på de egna ägorna.”¹² Båda påståendena kan ifrågasättas. För det första var skärselden knappast en etablerad kyrklig dogm på

⁷ Larsson 1990, s. 136–167. En liknande mindre undersökning för centrala Småland finns i Tollin 1999, s. 51–54.

⁸ Brink 2002, s. 110–111.

⁹ Selinge 2010, s. 21–22.

¹⁰ Stefan Brink analyserar 16 runstenar i Jönköpings län som står eller har stått vid färdleder inklusive Sm 99 och Sm 100. Beroende på placering kallar han dessa brostenar eller vägstenar. Endast en gång nämner han med tveksamhet att Sm 90 skulle vara en gränssten. Brink 2002, s. 108, 110.

¹¹ Sawyer 2002, s. 71–72, 75 not 15 samt där anförda källor.

¹² Andersson & Källström 2008, s. 369.

1000-talet, särskilt inte i det nykristnade Sverige.¹³ Broar och vägar påstås ha gjort det lättare för missionärer att verka samt för präster och sockenbor att ta sig till kyrkan.¹⁴ Resonemanget är anakronistiskt. Runstenarna restes i en tid med egenkyrkor och präster som ingick i hushållet på stormannagårdarna. På 1000-talet och början av 1100-talet var den kyrkliga organisationen i Sverige ytterst enkel, med enstaka biskopar som till stöd hade ett fåtal regionala prostar. Inga kloster hade anlagts och det sakandes territoriella församlingar och sockenpräster.

Några belägg på att det under 1000-talet byggdes broar eller vägar på annans mark återstår att visa.¹⁵ Jag menar att omnämnandet av brobyggen på 1000-talet inte främst var infrastrukturförbättringar utan att de var "revirhävande". Om en person eller släkt hade investerat i en bro eller ett vägbygge på eller i anslutning till sina ägor är detta ett tydligt meddelande till grannar och andra om rådighet.¹⁶

Jarlabanke och Skålhamrasläkten

Det främsta brostensmonumentet är Jarlabankes bro i Täby. Om syftet var att förbättra framkomligheten valde han ett ovanligt komplicerat och dyrbart sätt att förbättra passagen över en mindre sankmark. Fyra runstenar ingick i anläggningen med i stort sett identisk text: "Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han ännu levde, och han gjorde denna bro för sin själ, och ensam ägde han hela Täby. Gud hjälpe hans själ" (U 164) och "Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han ännu levde, och han gjorde denna bro för sin själ. ... ägde hela Täby" (U 165).¹⁷

Inskrifterna på stenarna vid Jarlabankes bro har inte främst uppfattats som en rådighetsmarkering trots att det står att Jarlabanke reste runstenarna medan han levde och att han ensam ägde hela Täby. I stället har det talats om "skrytstenar" och att det var synd att inte ristningen var mer innehållsrik. Visserligen omtalas själen men huvudpoängen med monumentet var att markera Jarlabankes rådighet över Täby.

¹³ Först på fjärde Laterankonciliet 1215 antogs skärselden som allmänlig kyrklig föreskrift. Ståhlberg 2009 s. 5 samt där anförda källor. Däremot fanns i asatron föreställningar om ett liv efter detta.

¹⁴ Resonemanget bygger på en uppgift i Västgötalagen om att 1100-talsbiskopen Bengt i Skara bland alla sina goda egenskaper sades bygga broar för att förenkla för kyrkobesökare att ta sig till kyrkan (Wiktorsson 2011). Dessutom är inte alla brostenar korsmärkta eller har en bön om själen (så t.ex. Sm 99, U 98).

¹⁵ Andersson & Källström (2008, s. 369) hänvisar till en bestämmelse i Östgötalagen från 1200-talets slut: "Om någon gör en bro för sin själ, då skall han icke svara för den längre, än han själv vill, utan de skola svara för den som äga jorden under bron, om den var byggd förut" (ÖL Byggningsbalken IV 1§). Huvudregeln var dock att det var markägaren som svarade för bro och väg.

¹⁶ På liknande sätt är ättebacken eller gårdsgravfältet inte bara en plats för de döda utan även ett anspråk på släktens jordinnehav. Här ligger våra förfäder sedan generationer vilket stärker rådigheten.

¹⁷ En sten (U 127) är flyttad till Danderyds kyrka och en annan (L 403) till Fresta kyrka. UR 1:6, s. 244-251.

Jarlabankes bro enligt J. Peringskiöld. På fyra runstenar meddelar Jarlabanke att han lät resa dessa stenar efter sig, och han gjorde denna bro för sin själ, och att han ensam ägde hela Täby.

På gränsen mellan Sollentuna och Fresta socknar och därmed också mellan Sollentuna och Vallentuna härader står runstenen U 100. Stenen står i utmarken Törnaskogen nära en nordsydlig kavelbro som kallas Långa bro och som ingick i en väg som ledde från Skålhamra till handelsplatsen Edsbacka på näset mellan Norrviken och Edsviken. Stenen är redovisad på Thomas Christiernssons karta från 1635. Han noterar vid rämärke nr 21: ”här wid Långa bron står en stor runnasten, det sägs och at det skall wara en råå” (LSA A95-20:1).

Elias Wessén kommenterar U 100 och dess funktion som gränssten: ”De personer, som omtalas i inskriften på Skälby-stenen, tillhöra samma familj som har låtit utföra de stora minnesvårdarna vid Risbyle i Täby sn (U 160 och 161) och vid Bällsta i Vallentuna sn (L 449, 450). Att Skålhamra-familjen har låtit resa ett minnesmärke över en av sina medlemmar här mitt inne i den öde storskogen ... Just vid gränsen till ett annat härad ... Kanske var häradsgränsen tillika gränsen för familjens jordegendom” (UR 1:6, s. 136).

Ett liknande läge har U 101. Wessén skriver:

Två kilometer åt sydost i skogen mellan Vässjön och Rösjön nära torpet Södra Sättra [=Kolartorpet 1715] finns ett runristat större block U 101. Ristningen lyder ’Häming och Jarlabanke de läto rödja väg och göra broar efter sin fader och Estrid efter sina söner Ingefast och Ingvar. Gud hjälpe deras ande.’ Sättra-stenen (U 101) har samband med inskrifter i Danderyds skeppslag och Vallentuna härad. I så fall är stenen U 100 [Skälby-stenen] måhända, i sin tredubbla egenskap av minnesmärke, vägmärke och gränsmärke en parallell till Sättra-stenen.¹⁸

Sättraskogens runsten U 101 markerade sannolikt det sydvästra hörnet av Jarlabankes släktdomäner. Ulf i Skålhamras släktägor omfattade troligen området från Långa bro (U 100) till Vallentunasjöns västra sida söder ut till Fällbro.¹⁹

Gränsstenar vid vattendrag

Inte sällan står runstenar i anslutning till passage av vattendrag. Ibland förekommer två stenar: en på var sin sida om bäcken eller ån. I södra Småland i Sunnerbo härad i Bolmaryd finns två runstenar med principiellt olika placering. På Bolmaryds historiska bytomt står den korsprydda

¹⁸ Upplands Runinskrifter I:6 s. 136–137. Från U 100 är det sex kilometer till Risbylestenarna (U 160, U 161) vid Vallentuna sjöns västra strand.

¹⁹ Se även Andersson & Källström 2008, s. 360–362.

runstenen Sm 36. Ristningen på lyder: "Vend och Sven satte denna vård efter Åsmar." Cirka 300 meter nordost om bytomten finns ett delvis skadat gravfält med 25 högar som troligen var Bolmaryds vikingatida ättebacke.²⁰

Vid Röröbro passerar landsvägen mellan Nöttja och Södra Bolmaryds ägor. Intill står runstenen Sm 37. LSA F54-15:2 (bearbetning Clas Tollin).

Den korsprydd runstenen Sm 36 vid Bolmaryds bytomt.

Den gamla vägen mellan Nöttja och Hamneda kyrkbyar passerar vattendraget Röröå vid Röröbro cirka 160 meter uppströms utloppet i Bolmån. Vägen är utritad på Assar Rohmans geografiska karta över Sunnerbo härad 1685 (LSA F23). Strax söder om och nedströms den nuvarande bron står på Bolmarydssidan den *korsmärkta* runstenen Sm 37. Ristningen lyder: "Assur gjorde denna vård efter Vend sin fader. Han var minst bland män en gnidare (- niding) ej snål på mat eller snar till hämnd. På sin gud den gode tågnen trodde".

Peter Hamnel noterar 1697 på en geografisk karta över Nöttja bys utmark "jempte alla där omkring befintliga raamärke ..." (LSA F54-15:2). Av kartan framgår att Nöttjas gräns mot Bolmaryd gick i "Röröbäck" med råmärket Röröbro.

Den viktiga färdleden mellan Nöttja och Hamneda i Lagadalen passerade Röröå. Passagen var på 1000-talet antingen ett vad eller en bro. Stenen är rest på södra sidan om ån dvs. på Bol-

²⁰ Hansson & Stille 2021, s. 193-211. Raä Nöttja sn 8:1, L1954:9454. Namnen är reviderade efter Hansson & Stille 2021. Se även von Friesen 1919.

marydssidan. Detta var en lämplig plats för att markera var Bolmaryds ägor tog vid eftersom den sågs av alla som passerade. På Nöttjasidan fanns en stor skoglös ljungbevuxen utmark.²¹

Rörebro och vägen hade tidigare ett något västligare läge vilket gjorde runstenen Sm 37 mer exponerad för vägförare.

På runstenarna namnges tre generationer. Först Åsmar som hade sönerna Vend och Sven samt slutligen Vends son Assur.

På 1000-talet hade en Åsmar och hans släkt rådighet över Bolmaryd. Sonen Vend omtalas dessutom med högstatustiteln *tägn*.²² Efter Vends död reste sonen Assur en runsten vid gränsen mot grannen Nöttja för att markera att här tog Bolmaryds ägor vid. Den kamerala storleken, runstenarna, titeln *tägn* och gravfältet visar att Bolmaryd var en vikingatida storgård.²³ Den tidiga träkyrkan och den kamerala storleken om sju hemman talar för en förhistorisk storgård även i Nöttja.²⁴

²¹ En liknande placering har stenen Sm 20 vid Rottnekvarn (Fridell 2011).

²² Birgit Sawyer definierar *tägn* som en "etablerad jordägare, som verkade som kungligt ombud i bygden" (Sawyer 2002, s. 70).

²³ Tollin 1986; Tollin 1999, s. 188 med tabeller s. 202–247; Fridell 1988.

²⁴ Under Nöttjas medeltida kyrka finns rester från en stavkyrka som dendrokronologist daterats till 1146. Jfr Hansson & Stille 2021, s. 202.

På liknande sätt utgör Kroppån gräns mellan Nävelsjö och Myresjö socknar och var troligen även gräns mellan de vikingatida gårdarna med samma namn. På västra sidan om övergången av Kroppån står Sm 100. Ristningen lyder: ”Tormar lät göra denna bro efter Saxe, sin son. Gud hjälpe hans ande väl.” På östra sidan om övergången av Kroppån står Sm 99. Ristningen lyder: ”Tord och Torbjörn gjorde denna bro efter Verskulv, sin fader”.

Stenarna på var sin sida om Kroppån ansluter till ett halvvägssystem. Stenarna har olika stilar, vilket kan antyda en kronologisk skillnad. På båda anges dock att resarna hade anlagt en bro över en släkting. Av namnen att döma tillhörde resarna olika släkter som troligen hade rådighet över var sin vikingatida bebyggelser med Kroppån som gräns.²⁵

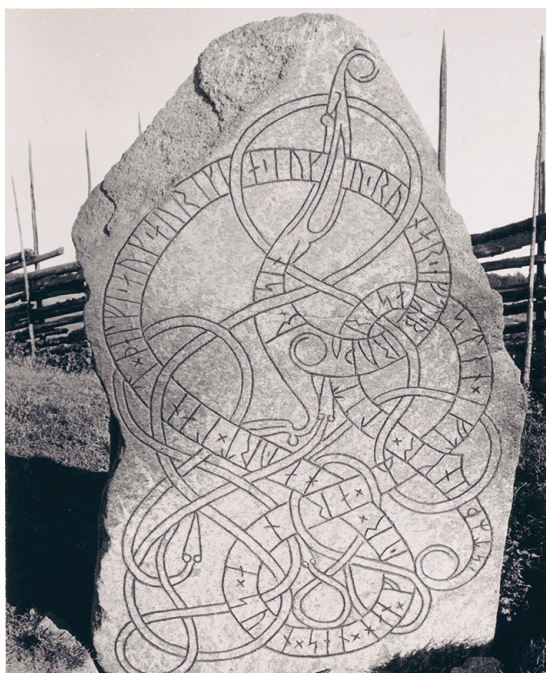
Kartan visar hur rådigheten markeras av runstenen Sm 99 (nedan t.v.) på Myresjö-sidan och av runstenen Sm 100 (nedan t.h.) på Nävelsjö-sidan. Karta: Clas Tollin.

²⁵ Brink 2002, s. 109–110. Bron är senare känd som Kroppebro

Ytterligare en gränssten vid vattendrag är runstenen U 947, som står på södra sidan om Sävjaån nära Fale bro i Vaksala härad. Ristningen lyder: "Stöding lät resa stenen efter Arne son. Han for i [varje?] land. Tjälve och Orökja högg runorna efter sin broder." Sävjaån var gräns mellan flera bebyggelser och vid den medeltida Falebro möttes byarna Berga, Ekeby (Bergsbrunna) och Danmarks kyrkbys ägor. På norra sidan om ån, d.v.s. på kyrkbysns sida, står runstenen U 948. Ristningen lyder: "Torsten om Vige lät göra denna bro för Assurs, sin svågers, ande. Nu är så sagt för själen; hjälpe gud. Äsbjörn gjorde ..." Stenen är placerad i ett mindre gravfält med rester av en hålväg. Platsen bör således ha varit läget för den vikingatida å-passagen.²⁶

Runstenarna nedan står på ömse sidor om Sävjaån vid Falebro eller dess föregångare. Danmarks-stenen sades enligt Peringskiöld stå "Nordan före wid gamla vägen och Steenbron öfver ån" (UR 4, s. 61) medan Berga stenen stod vid 1600-talets Falebro. Bron ingick i en viktig färdled där många människor passerade.²⁷ Däremot står stenarna perifert i förhållande till troliga bebyggelsers hustomter. Sannolikt markerade stenarna olika släkters ägoinnehav.

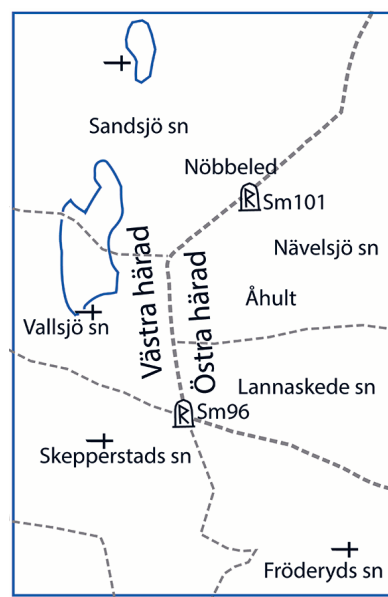
U 948 (t.v.) står vid Sävjaån på Danmarks kyrkbys område och U 947 (t.h.) på södra sidan om Sävjaån.

²⁶ Danmarks sn Raä 99:1, 3. Anderman 2011.

²⁷ På 1430-talet tvistade Vaksala härad och ärkebiskopen om vem som skulle underhålla Falebro. SDHK 24960, 23084. Peringskiöld (1710) omtalar, att vid Fårabro (d.v.s. Falebro), som är gräns mellan Danmark kyrkbys och Bärga ägor, finnas två runstenar (se ovan U 947). UR 4, s. 61. Brink skriver att Falebro är känd sedan 1100-talet. (Brink 2000 s. 33).

Råmärken i socken- och häradsgänser

Ett flertal runstenar omtalas under historisk tid som råmärken för administrativa enheter som socknar och häradar. På 1680-talet anges Sm 96 som ett råmärke där Vallsjö, Fröderyds och Skepperstads socknar i Västra härad stöter samman med Lannaskede socken i Östra härad. Stenen har inskrift på två sidor. Ristningarna lyder: "Torsten reste denna sten efter Gude, sin son" och "Torsten gjorde bron efter Gunnvar, sin broder, och efter Åsbod, sin hustru." Platsen omtalas även som *Skriustensvad* med flera stavningsvarianter.²⁸ Njudungs Västra och Östra härad tillkom på 1100-talets mitt och de territoriella socknarna i början av 1200-talet.²⁹ Häradsgänserna är således betydligt yngre än runstenen vilket innebär att den primärt hade en annan funktion än som råmärke för berörda socknar. Den kan däremot ha varit gränsgnsten för en vikingatida gårds ägor, i detta fall någon av de senare kyrkbyarna Vallsjö, Fröderyd, Skepperstad eller Lannaskede.

Runstenarna Sm 96 (t.v.) och Sm 101 markerar gränsen mellan Njudungs Östra och Västra härad. Karta: Clas Tollin.

Sex kilometer norr om Sm 96 står runstenen Sm 101. Stenen har ristning på två sidor som lyder: "Gunnkel satte denna sten efter Gunnar, sin fader, Rodes son. Helge lade honom, sin broder, i stenkista i England i Bath." Stenen står i en utmark och på 1600-talet anges den som häradsgn-

²⁸ Platsen kallas "Tresocknaledet". Detta är i viss mån missvisande eftersom det var fyra socknar som möttes. Stenen är utmärkt på geografiska kartor, LSA E27, 1688, LSA E28, 1688, Kinnander 1935–1936, s. 224.

²⁹ Andersson 1982, s. 59.

märke mellan Njudungs Östra och Västra härad. När Njudung delades i Östra och Västra härad under tidig medeltid hamnade Nöbbeled i Västra härad och Åhult i Östra härad.³⁰ Fornlämningarna runt omkring och de geografiska förhållandena talar för att runstenen Sm 101 ursprungligen markerade gränsen mellan Nöbbeleds och Åhults ägoområden.³¹

Tre generationer omtalas på den korsprydda stenen: Rode, sönerna Gunnar och Helge samt sonsonen Gunnkil. Eftersom Gunnar var död men farbrodern levde var det förmodligen viktigt för Gunnkil att visa att han hade del arvet från farfadern Rode via sin döde far. Huruvida Gunnkils släkt ska knytas till Åhult eller Nöbbeled får tillsvidare lämnas därhän, även om Nöbbeled är en något starkare kandidat.³² Runstenens funktion som häradsmärke är därmed sekundär.³³

Sm 101
Rode
├── Gunnar d. i Bath ── Helge
│
└── Gunnkil

Sm 101. Den korsprydda runstenen restes troligen på gränsen mellan Åhult och Nöbbeleds vikingatida ägor. Stenen blev senare råmärke mellan Västra och Östra härad samt mellan Sandsjö och Nävelsjö socknar. Rode med ättlingar ägde troligen gården Nöbbeled. Illustration: Clas Tollin.

³⁰ E96-26:1.

³¹ Raä Nävelsjö 32:1, L1973:4546 respektive raä Nävelsjö 14:1, L1973: 4796 och raä Nävelsjö 33:1, L1973:5159. LSA E93-26:2. Sm 101 och hur den har noterats på äldre lantmäterikartor har behandlats av Vestbø-Franzén 2002, s. 212–215.

³² Möjligen stupade Gunnar i samband med att han var med kung Knut den store i England. Brink 2002, s. 117; Sawyer 2002, s. 73; Tollin 1999, s. 53–54.

³³ Nöbbeled låg före 1884 i Sandsjö jordebokssocken i Västra härad men tillhörde kyrkligt Nävelsjö socken i Östra härad (Lagerstedt 1973, s. 41, 46; LSA E27, 1688). Kinnander 1935–1961, s. 233 placerar runstenen Sm 101 felaktigt i Björkö skate i Nävelsjö sn.

På gränsen mellan Vifolka och Valkebo häradar finns ett magert utmarksområde dominerat av isälvsediment och postglacial sand- och grusjord. På 1600-talet hade häraderna en gemensam avrättningsplats i området vilken lever kvar i namnet Galgbacken. Här passerade landsvägen mellan Linköping och Jönköping. Vid mitten av 1600-talet hade landsvägen fått en ny och rakare sträckning. Gamla landsvägen fanns dock kvar ett hundratal meter åt söder.

I området möttes ägorna till Sälla i Sjögestads socken samt Skorteby och Viby i Viby socken, dessutom de sannolikt medeltida avgärda gårdarna Nässja och Kårarp. Fyra runstenar har använts som råmärken.³⁴

Tre av runstenarna – Ög 209, Ög 210 och Ög 208 – är utmärkta på äldre kartor. Den geometriska kartan över Sälla by 1707 redovisar ”2:nne stenar vid [gamla] landsvägen.” Sjögestads kyrkby gränsar i söder och Kårarp avgärdahemman i Viby socken i väster (LSA D93-12:1).

Ög 207 och Ög 208 var gränssstenar vid Gamla landsvägen strax väster om avrättningsplatsen. Stenarna markerade punkten där Kårarps (Viby) Sjögestads kyrkbys och Sälla ägor möttes. Stenarna är också utmärkta på en geometrisk karta 1734 över Kårarp. Dessutom är Ög 210 råmärke mellan Kårarp och Sälla cirka 300 meter åt norr (D126-10:1). Ristningen lyder: ”Toste reste denna sten efter Gäsling, sin fader.”

På den geometriska kartan över Kårarp 1734 finns tre runstenar redovisade. Runstenen Ög 210 är utmärkt som råmärke mellan Kårarp och Sälla. Vid den gamla landsvägen i söder noterar lantmätaren: ”2ne stycken stora runstenar skildnad mellan Wijby och Sälla”. LSA D126-10:1 (bearbetning Sara Risberg).

³⁴ År 1734 rätades häradsgränsen mellan Vifolka och Valkebo varvid västligaste delen av Sällas ägoområde hamnade i Vifolka härad (LSA D30).

Texten på Ög 209 och Ög 210 omtalar en Toste och hans släkt. Där Viby, Sjögestads prästgårds och Kårarps ägor hörnade står "Runsten ett ärkändt byaskiäl [råmärke]" (LSA D126-25:3, Ög 209). Gamla landsvägen var även gräns mellan Kårarp och Viby.³⁵ Den kamerala storleken, efterleden -arp och ägofiguren talar för att Kårarp är avgärda till den vikingatida bebyggelsen Viby. Den kamerala storleken visar att även Sälla var en yngre järnåldersgård. U 210 restes således primärt mellan Viby och Sälla.

Runstenen Ög 209 vid torpet Enebacken (Galgbacken) upptäcktes först omkring 1867.³⁶ Ristningen lyder: "Toste reste stenen efter Toke och Oruste, sina brorsöner (systersöner)." Eftersom båda brorsönerna nämns är de antagligen döda, liksom Tostes bror, varför man anar ett bakarv.

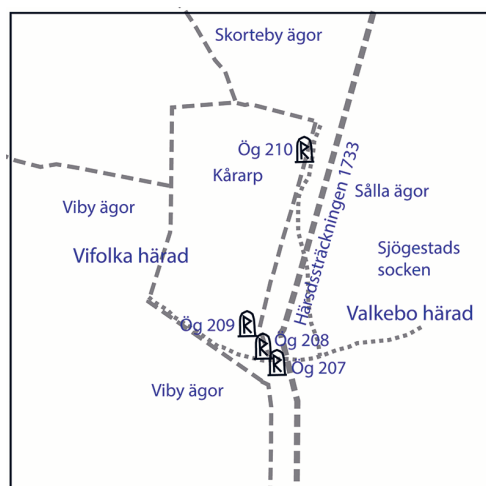
Ög 210 (t.v.) och Ög 209 (t.h.) har båda stora, centralt placerade ringkors.

På stenen omtalas samma Toste som förekommer på Ög 210. Tostes släkt ska troligen knytas till Vibys vikingatida storgård eftersom Toste dels reser en runsten i rågången mellan Kårarp, som med stor sannolikhet var anlagd på Vibys mark och Sälla, dels en annan runsten i gränsknät mellan Vibys och Sjögestads prästgårds ägor. Placeringen i utmark vid rågångar gör dem till ägogränsstenar.

³⁵ Viby storskifte 1773. D126-25:3.

³⁶ Ög 209 var då sönderslagen i två stycken. Stenen lagades och restes 1894 på fyndplatsen.

Runstenarna Ög 207 och Ög 208 har ett enklare utförande och saknar kors. De är resta vid gamla landsvägen i gränsen mellan Sälla och Viby. Ristningen på Ög 207 lyder: "Redulv och Gere reste denna sten efter Ofeg, sin morbroder, en bonde god." Ristningen på Ög 208 lyder: "Vige reste denna sten efter Ofeg, sin fader." Båda omtalar en Ofeg som en 'god bonde'.

Gränsområdet mellan Vifolka och Valkebo härad. Äldre vägar och bygränser samt läget för fyra ägogränsstenar. De tre i söder ligger på den s.k. Galgbacken. Karta: Clas Tollin.

Ög 208 (nedan t.v.) saknar kors och har endast ett textband. Ög 207 (nedan t.h.) markerar sannolikt Ofegs familjs rådigbet över gården Sälla.

Ofegs släkt ska troligen knytas till Sälla i Valkebo härad eftersom Tostes släkt på goda grunder kan antas ha haft rådighet över Viby. Både sonen Vige och hans kusiner Redult och Gere reste runstenar efter Ofeg. Om Vige var död kunde eventuellt kusinerna göra arvsanspråk på Sälla.

Ägogränser och råmärken i fasta hällar

Särskilt värdefulla är ristningar som utförts på fasta hällar och som alltså definitivt befinner sig på ursprunglig plats. På en sluttning 50 meter väster om sjön Ravalen på gränsen mellan de äldre byarna Viby och Kista (Östra Viby) i Sollentuna härad finns en korsprydd, runristad häll (U 102). Ristningen lyder: "Kale lät hugga denna häll efter sina två söner, och han och Ingtora gjorde en bro, ett stort minnesmärke inför många män." Hällen ligger perifert till byarnas hustomter och vikingatida gravfält.³⁷

Thomas Christiernsson noterar 1635: "Een Runne skriffit som är vthuggen i eet slät Bergh." Den röda pricklinjen är bygräns. LSA A95-20:1 (bearbetning Clas Tollin).

U 102. En fast häll på gränsen mellan Viby och Kista vid en äldre färdled mellan Sollentuna och Uppsala.

Thomas Christiernssons geometriska karta från 1635 utmärker runristningen vid torpet Räv-gärdet. Torpet tillhörde byn Viby men gränsade i norr till Kista ägor. Placeringen och texten indikerar en tidigare färdled på västra sidan om Ravalen.³⁸ Färdleden omtalas som gamla vägen till

³⁷ Rester av ett gravfält finns väster om ristningen men är av gravarnas utseende att döma från äldre järnålder. Selinge 2010, s. 20–21.

³⁸ A95-20:1. Ristningen är inte omtalad sedan slutet av 1600-talet, vilket tyder på att vägen hade fått en annan sträckning.

Uppsala. De på ristningen omtalade personerna har antingen bott i Viby, eller möjligen Kista (Östra Viby).

Cirka 650 meter norr om U 102 vid foten av det s.k. Skillingeberget nära den punkt där Skillinge, Sollentuna och Viby ägor möttes 1635 finns ytterligare en korsmärkt ristning i en fast häll (U 99). Ristningen lyder: "Atfare och Torgils läto rista runorna efter Horse sin fader och efter Vidfare sin broder."

Thomas Christiernsson noterar på kartan "Een Runneskrift uthuggen i eet slät bergh." Röd pricklinje är bygräns. LSA A95-20:1 (bearbetning Clas Tollin).

U 99 var sannolikt ristad på en häll där ägorna till de vikingatida gårdarna Skillinge, Viby och Sollentuna möttes.

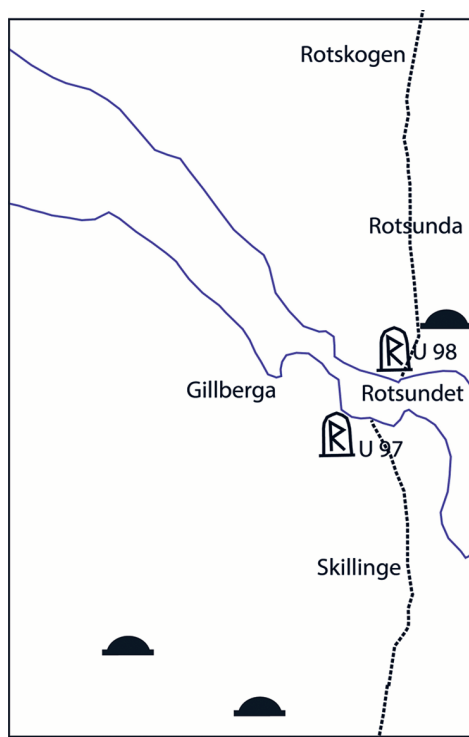
Thomas Christiernsson noterar att det fanns "Een Runneskrift Vthuggen i eet Slät Bergh" (LSA A95-20:1). Hadorph antecknar att ristningen fanns "på Soltuna ägor 'vid gamla vägen mellan Uppsala och Agnefit, strax vid Skillinge gård'" (UR 1, s. 133).

Till vilken bebyggelse Horses släkt hörde kan inte med säkerhet besvaras men namnen tillhör inte den släkt som omtalas på Skillingestenen U 97 vid Rotebro (se nedan). Om det är Vibys innehavare som namnges på U 102 borde Horses släkt istället knytas till Sollentuna gård.

Cirka 1,5 kilometer norrut från hällen U 99 passerar landsvägen från Mälarens utlopp mot Uppsala vattendraget Roteå (Edsån).³⁹ På var sin sida om åns utlopp i Norrviken stod de nu

³⁹ Stefan Brink tolkar förleden till ånamnet *Rota 'den rytande' vilket är svårt att knyta till den stilla flytande Edsån (Brink 2000 s. 33).

försvunna runstenarna U 97 och U 98.⁴⁰ På 1600-talet omtalas en stenbro, ”som fordom varit hafuer” vid sidan av den nya bron. De båda runstenarna anges som ”märken”, där den gamla allmäningsvägen hade gått (UR 1, s. 132). Ristningen på U 97 lyder: ”Holmfrid lät göra märken efter, ... och Kvigulv efter sin fader. Kättil högg runorna.” En tolkning är att U 97 är en ägo-gränssten på Skillingesidan av bron.

Vägen mellan Sollentuna och Uppsala måste passera Rotsundet, senare platsen för Rotebro. På östra sidan var Rotsunda ägor och på västra sidan Gillberga och Skillinge. På ömse sidor om Rotsundet fanns två ägo-gränsstenar. Karta: Clas Tollin.

På Rotsundasidan stod U 98. Ristningen lyder: ”Ingetora lät resa denna sten efter sin fader, (ävenledes) [maken] Sigtrygg och Ragnfast, hennes son. Ragnar hette hennes broder.” Aschaneus preciserar läget: ”östan för Rotabroo, vpå en Jordahaug och grafkulla, i wreten, wid gärdsgården Versus Meridiem” (UR 1, s. 131). Den omtalade gravhögen är bevarad och är belägen just ovanför 5-metersnivån strax nordost om Edsån.⁴¹ Stenen saknade kors och utsmyckning. Läget talar för att det är en ägo-gränssten för den vikingatida gården Rotsunda.

⁴⁰ De topografiska uppgifterna är något motsägelsefulla. 5-meterskurvan visar att Edsjön och Norrviken under vikingatiden förbands av ett brett sund som smalnade av i öster. Ett vattendrag som på 1600-talet av Aschaneus kallades en ”ström”.

⁴¹ Sollentuna raä 373:1, L2015:5122.

På samma sätt omtalas runstenen Sm 75 mellan Hoks och Morarps ägor i Njudungs Västra härad som råmärke på två lantmäterikartor från 1685 respektive 1686.⁴² Ristningen lyder: "Sigvard lät resa stenen efter ... sin fader (el broder). Fränderna ... sin ära (el väg). Gud hjälpe hans ande."

Runstenen Sm 75 (t.h.) är råmärke mellan Hoks och Morarps ägor. Stenen står strax väster om landsvägen mellan Stigamotet och Växjö. Av Assar Romans karta framgår det att stenen på 1680-talet markerade gränsen mellan Morarps och Hoks ägor. LSA E109-17:2 (bearbetning Clas Tollin).

I Ransakningarna 1690 står: "Vppå Liungh moon norr öfwer Morarp st uth mäd Landzwägen een smaal steen upreest mäd Runske bookstäfwer." (SmR s. 191). Stenen stod således vid en ägogräns intill landsvägen mellan Växjö och Stigamotet där Lagastigen mötte.⁴³

De rumsliga förhållandena och den kamerala storleken talar för att det enstaka hemmanet Morarp var en medeltida avgärdagård under Svenarums kyrkby. Sm 75 var i så fall en ägogränssten mellan Hok och Svenarums vikingatida bebyggelser. Sigvards släkt bör ha haft rådighet över någon av bebyggelserna men vi vet inte till vilken.

⁴² LSA E109-17:1, LSA E109-17:2. Peter Bursies karta 1700 över Morarps och Svenarums utmark har "en Runnsten" som råmärke mot Hok (LSA E109-49:1). Se även von Friesen 1919.

⁴³ Tollin 1999, s. 54.

Vg 90 markerar Gudhems västgräns på utmarken Ekornavallen.

Det äldsta skriftliga omnämmandet av en runsten är när Magnus Ladulås i mars 1287 fastställde rågången mellan Håkantorps och Gudhems (klosters) utmarker (SDHK nr 1368). Området var den sydligaste delen den stora obebyggda utmarken Ekornavallen men genomtvärdades av vägen mellan Varnhem och Torbjörntorp. Runstenen Vg 90 var ett av flera råmärken. Ristningen lyder: "Broder satte denna sten efter H ... sin son, en mycket god ung man." Håkantorps kyrkby och inägor låg på östra sidan om ån Slafsan medan utmarken låg på västra sidan.

Trots att gränsen går i en utmark utan äldre bebyggelse nämns flera råmärken i brevet: Vinbro i Jädra, Runstenen (Runshall), Mellanstenen och Hallarna ovanför Odens källa. I dombrevet regleras flera nyttigheter. Boskapen får ströva fritt och beta på båda sidor om rågången men Håkantorpsborna får inte hugga [skog] eller bryta pors bortom berget Jämnaberg utan nunnornas tillstånd.⁴⁴ Det fanns således en fastställd rågång mellan Gudhems och Håkantorps utmarker under Magnus Ladulås tid. Runstenen talar för att gränsen går tillbaka åtminstone till 1000-talet.

På näset strax innan Varpsund står den korsmärkta runstenen U 654. Ristningen lyder: "Ansvätt och Kår och Kiti och Bläse och Djärv reste denna sten efter Gunnlev sin fader. Han blev dräpt österut med Ingvar. Gud hjälpe deras ande. Jag Alrik ristade runorna. Han kunde väl styra knarren." Området, som kallades Viskogen, var utmark till Vi gård. Från Vi gick en landsväg

⁴⁴SDHK nr 1368. Tollin 1997, s. 58.

norrut till Uppsala och Sigtuna via färjestället vid Varpsund som också var gräns mellan bebyggelserna Vi och Rölunda.

Den korsmärkta runstenen U 654 står där en viktig färdled och flera gränser sammanfaller.

Stenen ger namnen på fem bröder som var arvingar till Gunnlev och därmed sannolikt hade anspråk den vikingatida storgården Vi. Vid Ekillas bro fanns ytterligare tre runstenar. Ristningen på U 643 lyder: "Gullev och Kår läto resa stenen efter Andvätt röde, sin fader."⁴⁵ Ristningen på U 644 lyder: "Andvätt och Kiti och Kår och Bläse och Djärv de reste denna sten efter Gunnlev, sin fader. Han föll österut med Ingvar. Gud hjälpe anden." Stenarna vid Ekillas bro omtalar således delvis samma personer som på Varpsundsstenen. Två runstenar vid bron anges ännu 1785 vara ett råmärke för Vis ägor.⁴⁶

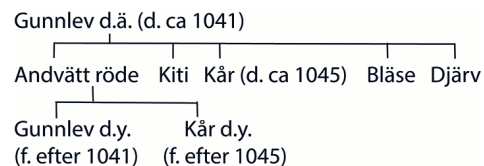
⁴⁵ Stenen U 63 flyttades omkring 1820 till Ekolsunds park (UR 3, s. 47–48)

⁴⁶ LSA B89-33:1, 1785 nr 8 i gränsbestämningen.

U 644.

Tre generationer innehavare av den vikingatida gården Vi. Illustration: Clas Tollin.

Tack vare uppgifter på runstenarna U 643, U 644 och U 654 vet vi namnen på tre generationer ägare till Vi på 1000-talet samt Vis ägors utsträckning från nordost till söder.⁴⁷

Vid Söderport på Stadsholmens södra udde påträffades på 1600-talet en korsmärkt runsten (Sö 274) som var inmurad i ett hus. Ristningen lyder: "Karl och Adisla lät resa (denna sten efter) Arnisl, (sin) far." Stenen är utförd av ristaren Halvdan och har en typisk sörmländsk ornamentik.⁴⁸ Elias Wessén utesluter inte "att stenen ursprungligen kan ha stått i närheten av Söderström, på norra eller södra sidan."⁴⁹

⁴⁷ Ekilla bro var även råmärke för Brunnstas ägor liksom Brunnsta bro U 441, U 442. Tollin 1989, s. 80–83.

⁴⁸ Källström 2016, s. 136–137. Söderportstenen Sö 274 finns numera på Stockholms medeltidsmuseum.

⁴⁹ *Södermanlands runinskrifter*, s. 238. Detta motsägs utan närmare motivering av Sven B F Jansson i UR 1, s. 70: "De tre runstenarna i Gamla staden ha med all säkerhet icke ursprungligen varit resta där, på Stadsholmen. ... Sö 274 har sålunda säkerligen under medeltiden kommit söderifrån, till Stockholm."

Sö 274 av den sörmländske runristaren Halvdan. Foto: Riksantikvarieämbetet/RAÄ (CC-BY 4.0).

Flera indicier talar för att Åsön ursprungligen ingick i Årstas ägoområde.⁵⁰ Redan före staden Stockholms tillkomst gick den s.k. Göta landsväg från Södertörn över Åsön och Stockholmen i nuvarande Västerlånggatan sträckning till Attundaland nedanför Brunkebergsåsen. Jag har argumenterat för att Sö 274 är en ägogränssten som markerade den vikingatida Årstadomänens norra gräns vid Konungssund eller Söderström som skiljde Stadsholmen från Åsön.

Sammanfattning

För att rekonstruera vikingatidens fastighetsstruktur har utmarkssamfälligheter, sockengränser samt äldre lantmäterikartor och diplom används retrogressivt tillsammans med ortnamn och fornlämningar. Många gånger användes topografiska företeelser som vattendrag, os, holmar och berg som gränser för vikingatida ägoområden. Sannolikt brukades även äldre iögonfallande fornlämningar som råmärken. Av ovanstående framgår att även runstenar utnyttjades för att markera rådighet över ett visst ägoområde. Detta gäller särskilt de runstenar som stod i utmarker men då alltid vid färdleder, vad, broar eller andra platser där många människor passerade.

Ägogränsstenarna användes främst för att förtydliga befintliga rågångar och förstärka ägorättsliga anspråk genom att inskriften redogör för olika arvsförhållanden och/eller släkters besitt-

⁵⁰Tollin 2017, s. 43–46.

ningsrätt. Inskrifterna ger oss även person- och bebyggelsenamn. Endast i undantagsfall är stenarna råmärken i sig som Ågerstastenen och möjligen Hok/Morarps stenen. Jag för även fram hypotesen om att de s.k. brostenarna är rådighetshävdande. Någon fullständig genomgång har inte kunnat göras inom ramen för denna studie varför en mer heltäckande och systematisk undersökning utifrån ett rådighetsperspektiv vad gäller brostenar och ägo gränsstenar vore önskvärd. När den kyrkliga indelningen i territoriella socknar och den administrativa/juridiska indelningen i hänader senare genomfördes har vissa runstenar sekundärt använts som råmärken, men då genom att gränserna för äldre ägoområden sammanföll med de senare administrativa gränserna.

Bibliografi och digitala resurser

- Anderman, Tomas (2011) "Runstenar i Danmarks socken. Vittnesbörd och konstverk", *Danmarks socken. Några byar, gårdar och sockenbor genom tiderna*, red. Östergren, Stefan. Danmarks hembygdsförening, s. 7–50.
- Andersson, Lars & Källström, Magnus (2008), "Spåren av Jarlabanke", *Hem till Jarlabanke. Jord, makt och evigt liv i östra Mälardalen under järnålder och medeltid*, red. Olausson, Michael. Historiska Media, Lund, s. 360–396.
- Andersson, Torsten (1982), "Svenska häradsnamn", *Äldre territoriell indelning i Sverige. Bebyggelse-historisk tidskrift* 4, s. 52–66.
- Arkivsök, Riksantikvarieämbetet, app.raa.se/open/arkivsök
- Bianchi, Marco (2008), "Runstenar och vikingatida skriftkultur i Kronobergs län", *Runor i Kronobergs län*. Smålands museum, Växjö, s. 20–31.
- Brink, Stefan (2000), "Forntida vägar", *Bebyggelse-historisk tidskrift* 39, s. 23–64.
- (2002), "Runstenar och gamla vägar i norra Småland", *Om runstenar i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2002*. Jönköpings läns hembygdsförbund och Jönköpings läns museum, Jönköping, s. 103–118.
- Fridell, Staffan (1988), *Utmärkssamfälligheter (skogelag) i norra Sunnerbo, särskilt Berga socken*. Högskolan i Växjö. Lokalhistoria 20 p. vt 1988. (Stencil.)
- (2011) "Rottne", *Namn och bygd* 99, s. 51–57.
- von Friesen, Otto (1919), "Två runstenar - två livsåskådningar. Rörebro-stenen i Nöttja sn och Morarpsstenen i Svenarums sn Småland", *Studier tillägnade Oscar Almgren 1919*, red. Ambrosiani, Sune, Lindqvist, Sune & Nerman, Birger. Svenska teknologföreningen, Stockholm, s. 137–144.
- Hansson, Martin & Stille, Per (2021), "En landskapsanalys av runstenarna Sm 36 och Sm 37 i Bolmaryd", *Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet* 24, s. 193–213.
- Källström, Magnus (2016), "Runor och runstenar i Stockholm", *Stockholm före Stockholm : från äldsta tid fram till 1300*, red. Thedéen, Susanne & Zachrisson, Torun. Monografier utgivna av Stockholms stad 247, s. 113–147.
- Larsson, Mats G. (1990), *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida sambället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna*. Acta archaeologica Lundensia 18, Lund.
- LSA = Lantmäteristyrelsens arkiv, Riksarkivet (aktsignum = länsbokstav, sockennummer, jordregisterenhet, akt), se Lantmäteriets historiska kartor, www.historiskakartor.lantmateriet.se
- Sawyer, Birgit (2002), "Runstenar och förmedeltida arvsförhållanden", *Om runstenar i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2002*. Jönköpings läns hembygdsförbund och Jönköpings läns museum, Jönköping, s. 55–78.
- SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev, sok.riksarkivet.se/sdhk
- Selinge, Klas-Göran (2010), *Språket i landskapet. Om runstenar, rågångar och byar*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala.
- Sm + nummer = inskrift publicerad i "Smålands runinskrifter", red. Kinnander, Ragnar (1935–1961), *Sveriges runinskrifter* 4, Stockholm.
- Stille, Per (2015), "Runstenarna i landskapet: En undersökning om placeringen av runstenarna i Tiohärad", *Futhark* 5 (2014), s. 137–149.
- Ståhlberg Therese (2009), *Skärseldens roll i föreställningen om rening eller rättvisa*. C-uppsats i Tros- och Livsåskådningsvetenskap (VT 2009), Karlstads universitet. (Stencil.)
- Sö + nummer = inskrift publicerad i "Södermanlands runinskrifter", red. Brate, Erik & Wessén, Elias (1924–1936), *Sveriges runskriffter* 3, Stockholm.
- Tollin, Clas (1997) "Gudhems medeltida östgräns. Ett rekonstruktionensföretag", *Namn och Bygd* 85, s. 57–66.
- (1989), "Håbolandet under vikingatid och äldre medeltid", *Arkeologi på väg. Undersökningar för E18 Enköping – Bålsta*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm, s. 73–98.
- (1999), *Rågångar, gränshallar och ågoområden. Rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid*. Meddelande nr 101. Kulturgeografiska inst. Stockholms universitet.

- (2017), *Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården. Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från 900 till omkring 1600, med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Handlingar Historiska serien 33. Stockholm.
- U + nummer = inskrift publicerad i "Upplands runinskrifter", red. Jansson, Sven B. F. & Wessén, Elias (1940–1943), *Sveriges runinskrifter* 6–9, Stockholm.
- UR = "Upplands runinskrifter", red. Jansson, Sven B. F. & Wessén, Elias (1940–1943), *Sveriges runinskrifter* 6–9, Stockholm.
- Vestbö-Franzén, Ådel (2002), "Runstenarna och det äldre kartmaterialet", *Om runstenar i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2002*. Jönköpings läns hembygdsförbund och Jönköpings läns museum, Jönköping, s. 211–230.
- Wiktorsson, Per-Axel, utg. (2011), *Äldre Västgötalagen och dess bilagor*. Skara stiftshistoriska sällskap, Skara.
- Ög + nummer = inskrift publicerad i "Östergötlands runinskrifter", red. Brate, Erik (1911–1918), *Sveriges runinskrifter* 2, Stockholm.